

Kronika druhé světové války

Jan Adamec

1937–1947

VYŠEHRAĐ

Kronika druhé světové války

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Jan Adamec
Kronika druhé světové války – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2025

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS MEDIA

Kronika druhé světové války

1937–1947

Jan Adamec

Kronika druhé světové války

1937–1947

VYŠEHRAĐ

Foto na titulní straně:

Stíhač rotmistr František Mareš z 312. stíhací perutě během přepadové akce nad Dieppe (Redhill Surrey, 19. srpna 1942)

Autor: Ladislav Sitenský

Ladislav Sitenský (1919–2009) ve svých fotografických cyklech zachytil boje na západní frontě za druhé světové války, jichž se účastnil jako příslušník československé zahraniční armády. Vedle Ericha Auerbacha patřil k hlavním československým fotografům této války. Před jejím vypuknutím fotografoval pro časopis Osvěty a Ahoj na neděli. Patnáctého března 1939 nasnímal příjezd okupantů do Prahy. Poté odjel do Francie a v září 1939 se přihlásil do československé exilové armády. Po obsazení Paříže Němci odjel do Anglie a dostal se na základnu RAF v Duxfordu, kde vznikala 312. stíhací peruť. Sitenský zde měl na starosti fotokulometry, generál Karel Janoušek si ho ponechal, aby se staral a vedl fotografickou službu. V roce 1942 přešel Sitenský na inspektorát, kde měl na starosti archiv a fotodokumentace. Koncem roku 1946 byl demobilizován a začal se věnovat profesionálně fotografii. František Mareš (1919–2008) byl před válkou členem aeroklubu působícího na letišti v Plzni-Borech a po německé okupaci opustil Protektorát Čechy a Morava a přes Polsko odešel do Francie. Po jejím pádu se evakuoval do Spojeného království. Na začátku srpna 1940 byl přijat do RAF a po dokončení výcviku byl přiřazen k 601. peruti. V červnu 1942 byl převelen ke 312. československé stíhací peruti. Koncem srpna 1943 byl z operační služby stažen, poté do konce května 1944 působil jako letecký instruktor. Po skončení války se Mareš s rodinou usadil ve Spojeném království. V roce 1990 byl povýšen do hodnosti plukovníka a v roce 1999 vyšly v České republice jeho paměti s názvem Úkol splněn.

© Jan Adamec, 2025

ISBN tištěné verze 978-80-267-3123-8

ISBN e-knihy 978-80-267-3126-9 (1. zveřejnění, 2025) (ePDF)

ISBN e-knihy 978-80-267-3127-6 (1. zveřejnění, 2025) (epub)

ISBN e-knihy 978-80-267-3128-3 (1. zveřejnění, 2025) (mobi)

Obsah

Předmluva	11
-----------------	----

1937

Červenec 1937 – Asie a Pacifik 1	15
Srpen 1937 – Kořeny 1	18
Září 1937 – Kořeny 2	20
Říjen 1937 – Válka před válkou 1	24
Listopad 1937 – Kořeny 3	26
Prosinec 1937 – Asie a Pacifik 2	28

1938

Leden 1938 – Válka ve vzduchu 1	33
Únor 1938 – Válka před válkou 2	35
Březen 1938 – Mimo válku 1	38
Duben 1938 – Válka myšlenek a obrazů 1	41
Květen 1938 – Kořeny 4	43
Červen 1938 – Kořeny 5	46
Červenec 1938 – Kořeny 6	48
Srpen 1938 – Kořeny 6	51
Září 1938 – Kořeny 8	54
Říjen 1938 – Asie a Pacifik 3	57
Listopad 1938 – Vnitřní válka 1	60
Prosinec 1938 – Mimo válku 2	63

1939

Leden 1939 – Válka před válkou 3	69
Únor 1939 – Mimo válku 3	71
Březen 1939 – Kořeny 9	74
Duben 1939 – Válka zdrojů 1	78
Květen 1939 – Válka zdrojů 2	81
Červen 1939 – Válka zdrojů 3	83
Červenec 1939 – Válka zdrojů 4	86

Srpen 1939 – Kořeny 10	89
Září 1939 – Válka na Západě 1	93
Říjen 1939 – Válka na Východě 1	96
Listopad 1939 – Vůdci 1	99
Prosinec 1939 – Válka na Východě 2	101

1940

Leden 1940 – Válka zdrojů 5	107
Únor 1940 – Válka zdrojů 6	110
Březen 1940 – Válka na moři 1	112
Duben 1940 – Válka na Západě 2	114
Květen 1940 – Válka na Západě 3	117
Červen 1940 – Válka na Západě 4	120
Červenec 1940 – Válka na Západě 5	122
Srpen 1940 – Válka myšlenek a obrazů 2	125
Září 1940 – Asie a Pacifik 4	127
Říjen 1940 – Válka zdrojů 7	130
Listopad 1940 – Blízký východ a Afrika 1	132
Prosinec 1940 – Válka zdrojů 8	135

1941

Leden 1941 – Blízký východ a Afrika 2	141
Únor 1941 – Vnitřní válka 2	144
Březen 1941 – Válka myšlenek a obrazů 3	147
Duben 1941 – Středomoří 1	149
Květen 1941 – Válka na moři 2	153
Červen 1941 – Válka na Východě 3	156
Červenec 1941 – Válka na Východě 4	159
Srpen 1941 – Blízký východ a Afrika 3	162
Září 1941 – Asie a Pacifik 5	163
Říjen 1941 – Válka na Východě 5	167
Listopad 1941 – Válka na Východě 6	169
Prosinec 1941 – Asie a Pacifik 6	172

1942

Leden 1942 – Konference 1	177
Únor 1942 – Asie a Pacifik 7	180
Březen 1942 – Asie a Pacifik 8	183
Duben 1942 – Asie a Pacifik 9	185
Květen 1942 – Středomoří 2	187
Červen 1942 – Asie a Pacifik 10	190
Červenec 1942 – Asie a Pacifik 11	192

Srpen 1942 – Válka na Východě 7	195
Září 1942 – Ženy ve válce 1	197
Říjen 1942 – Středomoří 3	200
Listopad 1942 – Válka na Východě 8	202
Prosinec 1942 – Válka na Východě 9	204

1943

Leden 1943 – Konference 2	209
Únor 1943 – Válka na Východě 10	211
Březen 1943 – Válka na moři 3	213
Duben 1943 – Válka ve vzduchu 2	216
Květen 1943 – Středomoří 4	218
Červen 1943 – Středomoří 5	220
Červenec 1943 – Válka na Východě 11	223
Srpen 1943 – Asie a Pacifik 12	226
Září 1943 – Středomoří 6	228
Říjen 1943 – Středomoří 7	231
Listopad 1943 – Válka na Východě 12	233
Prosinec 1943 – Konference 3	237

1944

Leden 1944 – Nové říše 1	243
Únor 1944 – Válka ve vzduchu 3	246
Březen 1944 – Asie a Pacifik 13	248
Duben 1944 – Středomoří 8	251
Květen 1944 – Asie a Pacifik 14	253
Červen 1944 – Válka na Západě 6	255
Červenec 1944 – Válka na Východě 13	258
Srpen 1944 – Vnitřní válka 3	261
Září 1944 – Konference 4	265
Říjen 1944 – Asie a Pacifik 15	267
Listopad 1944 – Vůdci 2	270
Prosinec 1944 – Válka na Západě 7	271

1945

Leden 1945 – Válka na Východě 14	277
Únor 1945 – Konference 5	279
Březen 1945 – Asie a Pacifik 16	281
Duben 1945 – Válka na Západě a Východě 8 a 15	284
Květen 1945 – Dlouhé stíny 1	286
Červen 1945 – Asie a Pacifik 17	289
Červenec 1945 – Asie a Pacifik 18	291

Srpen 1945 – Konference 6.....	293
Září 1945 – Asie a Pacifik 19.....	296
Říjen 1945 – Nové začátky 1.....	299
Listopad 1945 – Dlouhé stíny 2.....	301
Prosinec 1945 – Dlouhé stíny 3.....	304

1946

Leden 1946 – Dlouhé stíny 4	309
Únor 1946 – Staré říše 1.....	311
Březen 1946 – Dlouhé stíny 5	314
Duben 1946 – Dlouhé stíny 6.....	317
Květen 1946 – Nové začátky 2.....	319
Červen 1946 – Dlouhé stíny 7	322
Červenec 1946 – Dlouhé stíny 8	325
Srpen 1946 – Ženy ve válce 2.....	327
Září 1946 – Staré říše 2	330
Říjen 1946 – Dlouhé stíny 9	333
Listopad 1946 – Nové říše 1	335
Prosinec 1946 – Dlouhé stíny 10.....	342

1947

Leden 1947 – Staré říše 3	347
Únor 1947 – Dlouhé stíny 11	350
Březen 1947 – Nové říše 2.....	353

Vybraná bibliografie.....	357
Rejstřík.....	360

Předmluva

V roce 2025 uplyne 80 let od konce jednoho z nejničivějších globálních konfliktů světové historie, jenž i po tolika letech právem vzbuzuje neutuchající pozornost historiků i jejich čtenářů. Obrovská šíře témat, takřka nekonečná nabídka pramenů, svědectví i sekundární literatury si přirozeně vynucují specializaci na dílčí aspekty konfliktu, a tak není nic neobvyklého, jestliže se historici zaměřují „pouze“ na letectví, ekonomiku, špionáž či ideologie tohoto konfliktu. Jen pár vyvolených si troufne na komplexní syntézu. Tou ovšem není ani tato kniha, jež je spíše chronologicky seřazenou sbírkou autorových výpisků z četby nejnovějších syntéz a sborníků především anglosaské historické produkce, které zastřešily desítky a stovky dílčích studií o nejrůznějších aspektech druhé světové války. Kniha v tomto smyslu čerpá i z autorových historických publicistických textů na téma druhé světové války pro deník Lidové noviny, týdeník Respekt a historický web HistoryLab.

Přestože kniha vychází k 80. výročí konce druhé světové války, její chronologie poněkud provokativně končí až rokem 1947. Cílem je upozornit na to, že válka se neuzavřela kapitulací Německa a Japonska, ale ještě dlouho po svém konci vrhala temné stíny na ty, kteří se jí zúčastnili, a rychle a plynně se „převlékla“ do války studené či do procesu dekolonizace. Podobně i začátek konfliktu je podle názoru autora třeba vzhledem ke globálnímu rozkročení války mezi Evropou a Asií posunout před německou invazi proti Polsku do roku 1937 k druhé eskalaci japonsko-čínského konfliktu. Odráží to také nově akcentovaný význam Číny pro tuto válku.

V této knize se proplétají dvě narativní linie – chronologická a tematická. Jako kronika kniha sleduje měsíc po měsíci od července 1937 do března 1947 klíčové milníky konfliktu. Paralelně lze ale text číst i po tematických celcích, zaměřených například na příčiny války a také její následky (Kořeny; Dlouhé stíny), konflikty, které jí předcházely, i války, které vypukly po jejím konci (Válka před válkou; Staré říše; Nové říše; Nové začátky) a především na klíčová bojiště rozesetá po celém světě (Asie a Pacifik; Blízký východ a Afrika; Středomoří; Válka na Západě; Válka na Východě). Kniha si ale všímá i postoje neutrálních států a hráčů (Mimo válku), vnitropolitické situace

(Vnitřní válka), specifika námořních či leteckých bojů (Válka ve vzduchu; Válka na moři), materiální, surovinové a produkční základny, nezbytné pro sycení nenasytného válečného stroje (Válka zdrojů), i toho, co lidi motivovalo bojovat a umírat (Válka myšlenek a obrazů) či kdo a jak kompetentně o jejich osudech rozhodoval (Vůdci; Konference).

Mé poděkování za to, že kniha mohla vzniknout, míří za Filipem Outratou a Pravomilem Novákem.

Věnováno mým rodičům, Marii a Borisovi, mé ženě Zuzaně a mým dcerám Lee a Ester.

Prosinec 2024

Jan Adamec

1937

Vojáci speciálních vylodovacích jednotek japonského císařského námořnictva v plynových maskách se připravují na postup vpřed (Šanghaj, srpen 1937)

Autor: neznámý

Japonská císařská armáda během války používala chemické zbraně, kvůli obavám z odvety však ne proti Američanům či Britům, ale proti jiným Asiátům, které měla japonská propaganda za méněcenné. Jakmile v červenci 1937 Japonci zahájili válku proti Číně, vyslali tam i prapor pro vedení chemické války. Použití chemických zbraní bylo povoleno na základě konkrétních rozkazů vydaných samotným císařem. V tajné japonské zprávě z roku 1942 bylo popsáno 56 případů válečných operací, při nichž byl použit plyn. Za úsvitu 6. července 1938 podél řeky Fen Che poblíž města Čchü-wo v provincii Šan-si zahájila japonská armáda proti čínským silám rozsáhlý útok a použila při tom 7000 plynových granátů. Během wu-chanské operace od srpna do listopadu 1938 použily japonské jednotky desítky tisíc plynových granátů. Během bitvy u Jičangu v říjnu 1941 se Japonci ubránili obklíčení ze strany čínských sil jen za cenu použití 2500 granátů s yperitem. Speciální japonské vojenské skupiny také prováděly pokusy s jedovatými plyny a bakteriemi na čínských, ruských i amerických zajatcích.

Červenec 1937

Asie a Pacifik 1

Sedmého července 1937 po incidentu u mostu Marca Pola Japonsko zahajuje válku proti Číně. Podle některých interpretací tím začíná i druhá světová válka, aby pak definitivně skončila až 9. září 1945 podepsáním japonské kapitulace v čínském Nankingu.

Dne 7. července 1937 cvičili japonští vojáci několik kilometrů jihozápadně od Pekingu poblíž mostu Marca Pola. Najednou jim nad hlavami proletělo několik dělostřeleckých granátů. Japonský velitel cvičení okamžitě odvolal. Když zjistil, že jeden voják chybí, vyslal jeho nadřízený velitel další vojáky, aby ho našli. Následující den Japonci zaútočili na čínské jednotky umístěné ve městě Wanping a jeho okolí. Tento „severočínský incident“ či „incident u mostu Marca Pola“ rychle přerostl v plnohodnotnou válku mezi Japonskem a Čínou.

Nebyla to ostatně první taková událost. Jak připomíná historik Gao Bei, již počátkem roku 1931 upírali militaristé a pravicoví extrémisté v Japonsku své pohledy na Mandžusko a Mongolsko jako cíle své vojensko-ekonomické expanze. Večer 18. září 1931 explodoval malý, několikametrový úsek Jiho-mandžuské železniční trati u města Mukden. Podle velení japonské Kuantungské armády, jež byla v Mandžusku umístěna od roku 1906 po skončení rusko-japonské války, aby kontrolovala území pronajatá Japonsku a chránila tuto železniční tepnu, stáli za výbuchem čínští vojáci, a proto byla okamžitě podniknuta odvěta. Ráno 19. září Japonci dobyli Mukden a následně obsadili další mandžuská města. V letech 1931–1932 pak v severovýchodní Číně vybudovali Tokiem kontrolovaný loutkový stát, pozdější Mandžukuo. Když Komise Společnosti národů v roce 1933 na základě tohoto tzv. mandžuského incidentu Japonsko odsoudila jako agresora, Tokio Společnost opustilo.

I po incidentu u mostu Marca Pola se čínský vůdce Čankajšek obrátil na Společnost národů a žádal vojenskou intervenci. Západní mocnosti

včetně USA ale nebyly podle Gao Beie v této chvíli připraveny nebo schopny se Tokiu postavit a vyzvaly jej pouze k zdrženlivosti. Chyběla vůle uvalit byt jen politické či hospodářské sankce. Situaci Čankajškoví komplikoval i fakt, že právě vedl i vnitřní válku proti čínským komunistům vedeným Mao Ce-tungem, kteří operovali v provincii Šan-si v severní a střední Číně. Čankajšek je podle Gao Beie hodlal „obklíčit a vyhladit“, a otevřené konfrontaci s Japonskem se proto vyhýbal a soustředil se na diplomacii, nejlépe právě s pomocí Společnosti národů. S takovým postupem ale mnozí v Číně nesouhlasili. Již 12. prosince 1936 unesli během takzvaného Si-anského incidentu Čankajška dva jeho mladí generálové a žádali, aby se místo bojů s komunisty s nimi proti Japoncům spojil. Čankajšek nakonec podle Beie souhlasil, občanská válka byla dočasně ukončena a obě skupiny začaly spolupracovat na jednotné protijaponské frontě. Koncem srpna 1937 na konferenci v Luo-čchüanu v provincii Šan-si čínští komunisté přijali „Desetibodový program odporu proti Japonsku a záchrany národa“, jehož cílem bylo mobilizovat všechny vojenské síly proti Japonsku. Po dohodě s Čankajškem byla jejich Rudá armáda reorganizována jako Osmá armáda čínské Národní revoluční armády.

Japonci 28. července 1937 zahájili masivní útok proti čínské armádě v Pekingu a v oblasti Tchien-ťinu a obsadili téměř celou oblast jihozápadně od Pekingu. Koncem července se definitivně zmocnili oblasti Peking-Tchien-ťin, vylodili se u Šanghaje v ústí řeky Jang-c'-ťiang a v listopadu 1937 obsadili Šanghaj. Zamířili i na jih a západ od Pekingu do provincií Chu-pej a Šan-si. Postupovali mimo jiné i podle „Okupačního plánu pro severní Čínu“, který již 23. září 1936 předložil vrchní velitel japonské Čínské posádkové armády Kaničiró Taširo ministru armády Hisaičimu Teraučimu. Cílem bylo obsadit strategicky důležité oblasti v severní Číně, svrhnout stávající čínskou vládu a vytvořit plně projaponský režim.

Ti, kteří stáli za tímto plánem, chtěli podle Gao Beie směr japonské expanze dlouhodobě nasměrovat proti Sovětskému svazu. Věřili, že pro splnění tohoto úkolu je klíčové kontrolovat na přírodní zdroje a volnou půdu bohaté Mandžusko, jež se mělo stát zásobárnou surovin a potravin pro celosvětovou hospodářskou krizí těžce postižené japonské hospodářství. Jak připomíná historik Jeffrey Fear, armáda stála za rychlou industrializací Mandžuska, během níž bylo položeno například 5300 kilometrů železničních tratí a v novém hlavním městě Sin-ťing (Čchang-čchun) došlo k mohutnému stavebnímu boomu.

Stejně jako v Evropě tyto okolnosti podpořily podle historiků Vladimira Tismaneanua a Bogdana C. Iacoba politiku násilí a nacionalistického extremismu. V roce 1936 se skupina mladých důstojníků pokusila o převrat, jehož cílem bylo odstranit liberálnější vojenské a civilní orgány. V roce 1940

se jednotlivá hnutí spojila v parafašistické organizaci Sdružení pro podporu císařské vlády, kterou vytvořil premiér Fumimaro Konoe.

Zastřešujícím prvkem ideologické radikalizace japonské společnosti a establishmentu však byl podle Tismaneanua a Iacoba koncept mystické jednoty japonského národa pod autoritou božského císaře. K jeho podpoře nebyly žádné prostředky příliš extrémní a žádné oběti příliš velké. Toxická směs ultranacionalismu a totalizující státní kontroly usnadnila radikalizaci doma i v zahraničí. Z Mandžuska se revoluce měla exportovat přímo do Japonska.

Ovládnutí Mandžuska mělo podle Gao Beie také upevnit roli armády při určování japonské zahraniční politiky. Její ambice se projevily například 26. února 1936, kdy proti civilní vládě povstali mladí radikální důstojníci a nakrátko se chopili moci v Tokiu. I pod jejich tlakem nový premiér Kóki Hirota ustoupil armádě v jejím požadavku, aby se ministry armády a námořnictva opět mohli stávat pouze armádní generálové a admirálové v činné službě.

Při absenci účinných mezinárodních hospodářských nebo vojenských sankcí se zdálo, že Japonsko je nezastavitelné. Mandžuský incident se podle Gao Beie stal mnichovským momentem čínsko-japonských vztahů. Stejně jako se dalo zabránit válce v Evropě v případě, kdyby byly západní demokracie ochotné se konfrontovat s Německem, mohlo se podle Gao Beie zabránit i válce v Tichomoří, kdyby Západ v čele se Spojenými státy nepodcenil či dokonce neignoroval japonskou expanzi v Mandžusku. I tak se ale světové mocnosti v konfliktu angažovaly natolik, že někteří historici kladou začátek druhé světové války nikoliv do Evropy v září 1939, ale do východní Asie k roku 1931, respektive k červenci 1937.

Japonci ovšem nepočítali s tím, že se Číňané budou tak odhodlaně bránit. Invaze v nich probudila národní hrdost a mobilizovala je proti Japonsku. Číňané protestovali nejen proti Japoncům, ale i Čankajškově (údajně) neochotě klást účinný odpor. Studenti a mladí lidé z celé Číny proudili do hlavního města Nankingu a požadovali, aby vláda zastavila občanskou válku proti komunistům a spojila se s nimi proti Japonsku. I pod tímto tlakem se Čankajšek snažil udržet jednotnou národní protijaponskou frontu a získat diplomatickou podporu a materiální pomoc od kohokoli, kdo mu ji byl ochoten nabídnout – fašistů, komunistů i demokratů.

Srpen 1937

Kořeny 1

Fašismus a komunismus úspěšně vybudovaly dvě radikální, revoluční civilizace, které soupeřily s projektem tradiční modernity. Zavrhovaly liberalismus, demokracii a parlamentarismus.

V meziválečném období podle historiků Vladimira Tismaneanua a Bogdana C. Iacoba vznikly, do veřejného prostoru a politiky pronikly a v některých zemích je i ovládly vize rozvoje, kolektivních identit a geopolitiky, které byly vědomou alternativou k dosavadní modernitě. Fašismus, nacismus či komunismus se zrodily z barbarství a násilí první světové války a prezentovaly se nezřídka i jako vyjádření protestu těch, kteří v této válce i po ní prohráli. Velká hospodářská krize a rozklad meziválečného mezinárodního systému jim pak výrazně posunuly horizont očekávání toho, co je možné a v politické rovině reálně uskutečnitelné. Radikální hnutí pak v druhé polovině 30. let 20. století ovládla některé státy a dala vzniknout režimům, které se spoléhaly na násilí, pronásledování, vyloučení a vyhlazování. Druhá světová válka a její vystupňované barbarství tak byly podle Tismaneanua a Iacoba výsledkem obrovské výzvy, kterou pravicový a levicový extremismus představovaly pro demokratické společnosti a parlamentní systémy po roce 1914. Jejich vize budoucnosti vycházely z představy nevyhnutelného úpadku západních demokracií. Zpochybňovaly stávající vnitropolitické uspořádání i mezinárodní řád s instituty jako kolektivní bezpečnost nebo institucemi jako Společnost národů.

Triumf bolševismu v bývalém carském Rusku, intenzita a rozsah rudého teroru spolu s traumatickými následky první světové války mobilizovaly podle Tismaneanua a Iacoba fašistickou ofenzívu proti univerzalistickým tradicím osvícenství. Fašismus a nacismus vycházely nezřídka z antimoderních ideologií 19. století a kultu rasy, prolínala se v nich pseudověda sociálního darwinismu s novopohanským uctíváním krve a půdy a odmítáním liberálních hodnot. Cílem bylo změnit participativní demokracii a smysl moderního národního státu, proměnit nacionalismus v sekulární náboženství a pomocí sociální kontroly nadřadit národní společenství nad individualismus a svobodu jednotlivce.

Především Velká Británie, hájící svoji vizi „liberálního imperialismu“, a Francie, předstírající zdánlivou hegemonii nad versailleskou Evropou (a se stále více izolacionistickými Spojenými státy v pozadí), se snažily podle Tismaneanua a Iacoba udržet světový řád beze změny. Proti nim stály obnovující se Německo, Itálie Benita Mussoliniho, snícího o středomořském impériu, a protizápadní Japonsko, plánující své nové impérium v Asii. Jak

připomínají Tismaneanu a Iacob, ve 30. letech 20. století se versailleský establishment na domácí i mezinárodní úrovni stále více střetával s alternativními verzemi modernity, které našly svoji státní podobu v Itálii, Německu, Sovětském svazu i Japonsku. Tyto revizionistické mocnosti měly pocit historického poslání. Nacionální socialismus podmiňoval přestavbu společenského řádu i mezinárodního systému rozpoutáním revoluční destrukce – což byl podle Tismaneanua a Iacoba i hlavní princip bolševického projektu zaměřeného na nastolení sociální utopie doma i v zahraničí. Hitler se snažil definovat a vnutit společnosti „vůli k novému stvoření lidstva“, Lenin i Stalin očekávali nevyhnutelnou „mezinárodní občanskou válku“ a zprvu i světovou revoluci.

Hitler i Mussolini chtěli uspokojit nacionalistické frustrace doma a ospravedlnit imperiální sny svých režimů. Úspěch nacionálního socialismu spočíval podle Tismaneanua a Iacoba v tom, že dokázal svým stoupencům prezentovat a „zhmotnit“ idealizovaný, jednotný, rasově definovaný národ. Našel podle nich správnou kombinaci mezi sociálním a národním uvědoměním, v níž se mísily prvky revolučního antikapitalismu, německého nacionalismu a rasistických představ o árijské nadvládě.

Fašismus a komunismus ve svých státních formách úspěšně vybudovaly dvě radikální, revoluční civilizace, které podle Tismaneanua a Iacoba soupeřily s projektem tradiční modernity. Jako revoluční stranická hnutí zavrhovaly a odsuzovaly liberalismus, demokracii a parlamentarismus. Chtěly překonat vnitřní rozdělení společností tím, že vytvoří dokonalá beztrždní či rasově sjednocená společenství. Hovořily o emancipaci a jako politická náboženství chtěly osvobodit jednotlivce od vnucené tradiční morálky a zákonnosti. Společnost se podle nich měla proměnit ve společenství „nositelů víry“ a každý aspekt jejich soukromého života a chování měl být v souladu s touto vírou, jež obsahovala a vyžadovala závazná kritéria, loajalitu a postavení. Typickým pro tuto víru byl podle Tismaneanua a Iacoba politický mýtus a stranický či vůdcovský despotismus. Tato radikální hnutí operovala v režimu kontinuální revoluce a byla založena na programech společenské mobilizace s cílem dosáhnout radikální proměny státu, společnosti i jednotlivce.

Jak argumentují Tismaneanu a Iacob, prvním krokem těchto revolučních hnutí bylo převzetí moci a likvidace ostatních politických formací nebo protivníků. Lenin považoval „diktaturu proletariátu“ za nezvratnou a žádný zákon ji nemohl omezovat. Stejně jako nacisté a italští fašisté i bolševici věděli, že chtějí a musí vládnout, aby mohli uskutečnit své údajné historické, transformační a spásné poslání. Hitlerova fašistická revoluce podnítila další pravicové extremismy a lokální autoritářská či fašistická hnutí v Evropě, ve Francii, Rumunsku či Rakousku, ale i mimo ni, v Brazílii či Argentině. Hitlerův úspěch také podle Tismaneanua a Iacoba oživil různé antisemitské

narativy a antisemitismus se pak stal důležitým „tmelem“ při spolupráci různých zemí při realizaci holokaustu. Ve druhé polovině 30. let Hitler dokončil svou politickou revoluci a odtrhl se od konzervativců, kteří mu pomáhali při převzetí moci. Ve stranickém aparátu i státních institucích se pak rychle rozšířily nacistické představy i konkrétní plány jako provést a urychlit rasovou a politickou očistu národa a zahájit vojensko-hospodářskou expanzi za hranice Německa. Ve stejné době zahájil Stalin druhou fázi upevňování sovětské diktatury po Sjezdu vítězů (1934). Jeho režim se mu zdál být obklíčen a potenciálně zranitelný ve válce na dvou frontách. V zajetí paranoie se rozhodl pro vražednou mobilizaci a Velký teror spojený se sociálními a národnostními čistkami a vykonstruované procesy, jež měly odstranit všechny jeho bývalé protivníky. Jak ale připomínají Tismaneanu a Iacob, tato Stalinova politika spíše zhoršila postavení, vyjednávací sílu a vliv SSSR ve vztahu k Západu navzdory jeho veřejným výzvám ke kolektivní bezpečnosti a mezinárodnímu boji proti fašismu.

Září 1937

Kořeny 2

Trináctého září 1937 vznesla Čína formální žádost ke Společnosti národů, aby ta zakročila proti Japonsku. O pár dní později Anthony Eden na půdě Společnosti zkritizoval Itálii i Japonsko za územní expanzi.

Společnost národů jako nová mezinárodní organizace měla být podle historika Gerharda L. Weinberga stálým mezinárodním fórem, ale i mechanismem dohledu nad menšinami, mandáty a plebiscity a také kolektivní formou ochrany nezávislosti každého člena organizace. Její charta, nazvaná Pakt, byla součástí každé mírové smlouvy.

Její hodnocení se většinou zužuje na negativistický povzdech nad tím, jak tato instituce selhala ve své základní misi, pro niž byla založena – neopakovat jatka od Verdunu, Soči či Karpat. Jak podotýká historička Susan Pedersenová, v roce 1919 se vítězné mocnosti musely vyrovnat s novým geopolitickým systémem, v němž bylo nutné zároveň spoutat i rehabilitovat Německo, sladit imperiální strategie a zájmy Velké Británie, Francie, ale třeba i Japonska, a v neposlední řadě také vtáhnout USA do mezinárodní politiky. Navíc se velmoci teprve „učily“ pracovat s mezinárodní institucí, na jejíž půdě měly členské země řešit své konflikty mírovou cestou a pod dohledem zainteresované a informované veřejnosti.

Společnost národů vstupovala na relativně nové teritorium. Přesto zvláště v první dekádě své existence pomohla urovnat některé mezistátní spory jako například o Ålandské ostrovy mezi Finskem a Švédskem v roce 1921 nebo konflikt o statut města Memel. V roce 1922 asistovala při finanční pomoci bankrotujícímu Rakousku, o dva roky později se jí podařilo utlumit napětí mezi Řeckem a Bulharskem. Hrála také důležitou roli při řešení sporu o Mosul mezi Tureckem a Irákem. V Jižní Americe se jí sice nepodařilo urovnat válku o Chaco mezi Bolívií a Paraguayí (1932–1935), ale podařilo se jí přispět ke konci nepřátelství mezi Kolumbií a Peru (1934).

SN také relativně úspěšně patnáct let spravovala Sársko poté, co bylo toto území po první světové válce odňato Německu. V roce 1935 zde pak uspořádala plebiscit, v němž se obyvatelé měli vyslovit, zda se chtějí pod křídla Německa vrátit. K zajištění pořádku a řádného průběhu působil v zemi jeden z prvních mezinárodních vojenských kontingentů o síle 3300 britských, švédských a nizozemských vojáků. Třináctého ledna 1935 se 90 procent obyvatel vyslovilo pro znovuspojení s Německem.

Společnost národů hrála také důležitou roli v dekolonizačním procesu na cestě od koloniálních impérií k národním státům v Asii a Africe. První světová válka v tomto smyslu přinesla novou vlnu požadavků na sebeurčení. Nový systém mandátních území umožňoval SN svěřit svému členskému státu do správy bývalé německé či osmanské kolonie a území. Byl to výsledek kompromisu mezi snahou vítězů tyto kolonie prostě „zabrat“ a veřejným slibem dohodových mocností, prosazovaným především USA, že jejich válečným cílem není anexe dalších území.

Mandátní území se členila podle své geografické polohy a stupně politicko-ekonomického rozvoje. Do první skupiny byly zařazeny Irák, Sýrie, Libanon a Palestina s výhledem blízké nezávislosti. Svěřeny byly Velké Británii a Francii. V další kategorii se nacházely bývalé německé kolonie v Africe Tanganika, části Toga a Kamerunu. Ve třetí kategorii skončila podle názoru „strážců impérií“ málo rozvinutá území, která členské státy mohly spravovat jako integrální součást svých území, jako například Namibie (Jižní Afrika), Nová Guinea (Austrálie) či Západní Samoa (Nový Zéland).

Mandátní systém měl pomoci stabilizovat mezinárodní vztahy, přinášet „pořádek“ ve smyslu obrany statu quo proti národně-osvobozovacím hnutím a také zadržovat rostoucí ambice revizionistických mocností, které se snažily systém podkopat. Jak podotýká Pedersenová, žádné mandátní území nemělo, snad s výjimkou Iráku, zásadní strategickou hodnotu, ale dohromady tvořily jakousi „mezinárodní hranici“, prostor, kde se impéria „stýkala a potýkala“ a mohlo zde docházet k potenciálním konfliktům.

Ve výsledku to podle Pedersenové byl zajímavý experiment v průsečíku dvou dynamických sil. Na jedné straně si tradiční velmoci tvrdě prosazovaly

své geopolitické zájmy, na druhé straně se tu vytvořila mezinárodní laická i odborná komunita, která dané zájmy a jejich prosazování podrobovala zkoumání a diskuzi. Velmoci byly v rámci vykonávání mandátních práv vystaveny veřejné kritice. Společnost národů minimálně vznesené stížnosti šetřila a výsledky publikovala a seznamovala s nimi veřejnost. Pro místní nacionální elity to podle Pedersenové byl i „trénink“ schopností organizovat se, lobbovat a veřejně se prezentovat, což po skončení druhé světové války mohly využít při budování nových, postkoloniálních států.

SN úspěšně překonala i nebezpečnou krizi po atentátu na jugoslávského krále Alexandra I. Karadorđevíče a francouzského ministra zahraničí Louise Barthoua 9. října 1934. Atentát vyvolal po celé Evropě pobouření, ale hlavně se mnohým vrátila vzpomínka na dvě dekády staré události z bosenského Sarajeva, které odstartovaly jeden z nejkrvavějších konfliktů evropské historie. Jak dodává historik M. D. Callahan, nemalý podíl na snížení napětí měla právě i SN. Za Jugoslávii se při její stížnosti k SN postavili její malodohodoví spojenci, Rumunsko a Československo. Klíčová role pak připadla Velké Británii a také Francii, které s využitím aparátu SN nakonec maďarsko-italsko-jugoslávskou krizi utlumily a sarajevský scénář odmítly.

Ve stejném roce Sovětský svaz změnil v důsledku svých obav z Německa a Japonska svůj negativní postoj a do Společnosti národů vstoupil, stejně jako Turecko, Afghánistán, Irák, Mexiko, Ekvádor a navrátil se Argentina (nepřítomná od roku 1920, ačkoli formálně nevystoupila).

Jak připomíná historik Michael H. Creswell, krize v roce 1934 ukázala, že za určité příznivé konstelace a vůle zúčastněných je možné, aby se SN stala alespoň platformou, na níž by se spory či konflikty mohly řešit tak, aby nedošlo k nevratné eskalaci. Společnost však byla bezmocná, pokud nějaký stát jednal svévolně, odmítal její autoritu a byl rozhodnut vést útočnou dobovačnou válku bez ohledu na názor mezinárodního společenství.

Klíčová snaha SN, omezit národní suverenitu ve věci zahájení a vedení války ve prospěch mezinárodní komunity, reprezentované členy SN, narážela podle Creswella na stále nedotknutelný princip státní suverenity. Mezinárodní dohled tak fungoval jen na papíře. Jak dodává Creswell, žádný stát nechtěl převzít vojenskou iniciativu při pacifikaci agresora, protože by to potenciálně znamenalo vynakládání značných lidských a materiálních zdrojů po delší dobu. Naplno se to projevilo již na začátku 30. let, kdy SN jen bezmocně přihlížela tomu, jak jedna část států stále agresivněji narušuje mezinárodní mír, a druhá část nad tím bezmocně zavírá oči nebo se agresory snaží ústupky uchlácholit. „Škůdci míru“ navíc nebyly zprvu čistě revizionistické mocnosti jako Německo či Maďarsko, ale klíčoví členové SN.

Dne 18. září 1931 napadlo Japonsko Čínu a Mandžusko. Podle pravidel měli členové Společnosti národů Číně pomoci, zvláště když o to napadený stát

sám požádal. Jednalo se o jasný válečný akt, který porušoval Pakt. Mnoho menších členů SN vyzývalo k přísnému uplatňování Paktu a hospodářskému bojkotu Japonska.

Jenže s Japonskem jako stálým členem Výboru a klíčovým spojencem si to žádná z velmocí nechtěla příliš rozházet. Po dlouhých jednáních byla jmenována vyšetřovací komise, která dospěla k závěru, že Mandžusko by mělo být vráceno pod čínskou svrchovanost. Závěry této zprávy byly Společností jednomyslně přijaty (únor 1933), jenže Japonsko je odmítlo respektovat a o měsíc později ze SN vystoupilo.

Když to prošlo jednou... řekl si v Římě fašistický diktátor Benito Mussolini a rozhodl se naplnit v říjnu 1935 své imperiální ambice válkou proti Etiopii. Odpověď SN na italskou agresi byla zpočátku až překvapivě rázná – konstatovala, že Itálie porušila závazky člena, a zavedla proti ní sankce. Do překérní situace se tím ale dostaly Francie a Velká Británie – invazi si nemohly dovolit zcela ignorovat, nechtěly ale ztratit Itálii jako možného spojence proti Hitlerovi.

Členové Společnosti národů se až na tři výjimky dohodli na zastavení vývozu zbraní a surovin do Itálie, poskytování finanční pomoci a veškerého dovozu z Itálie. Sankce se ale netýkaly ropy, jejíž nedostatek by zásadně omezil akceschopnost italského letectva a armády. Britové navíc ve snaze uchovat si možnost spojenectví s Itálií obešli SN a nabídli Mussolinimu, že si může velkou část Etiopie nechat, když ukončí válečné operace. Když se plán dostal na veřejnost, musel se poroučet britský ministr zahraničí Simon Hoare. Nic to ale nezměnilo na tom, že Mussolini dál pokračoval v krvavé a brutální válce, až se mu podařilo dobýt etiopskou metropoli a ověřit se svým prvním imperiálním „vavřínem“. V květnu 1936 Itálie anektovala Etiopii a v červenci SN sankce ukončila.

Japonské i italské kroky pozorně sledovali v Berlíně a poté, co ani Velká Británie, ani Francie či SN nedokázaly nebo nechtěly adekvátně reagovat, odhodlal se Hitler ke své vlastní ofenzívě. V březnu 1936 vypověděl Locarnský pakt a v říjnu téhož roku Itálie a Německo vytvořily osu Řím-Berlín. Orgány SN se nadále scházely jako dříve a plnily některé užitečné úkoly, hlavní mezinárodní problémy jako remilitarizace Porýní, španělská občanská válka, japonská invaze do Číny, anšlus Rakouska či Mnichov se už ale řešily mimo Ženevu. Když 1. září 1939 Hitler napadl Polsko, SN již málokdo bral na vědomí. Paradoxně poslední tečkou za její výraznou aktivitou bylo na konci roku 1939 vyloučení Sovětského svazu ze SN za napadení Finska. SN během války pokračovala v omezené míře ve své hospodářské a sociální práci. Pakt byl nominálně stále ještě v platnosti, když byla v říjnu 1945 založena Organizace spojených národů. Teprve 19. dubna 1946 Společnost národů formálně ukončila svoji existenci.

Říjen 1937

Válka před válkou 1

Jedenatřicátého října 1937 je v Římě oficiálně odhalen Aksúmský obelisk z 4. století, jež Italové ukořistili v právě dobyté Etiopii. Vrátili jej až v roce 2005.

Itálie nikdy Etiopii nezapomněla ponižující porážku v bitvě u Adwy (Aduy) prvního března 1896 během první italsko-etioipské války (1895–1896), a když se k moci dostal v roce 1922 se svým imperialistickým programem Benito Mussolini, dalo se očekávat, že dříve či později si bude s africkou zemí chtít vyřídit účty.

Jak ale připomínají historici Peter Garretson a Stephen McVeigh, ještě v roce 1928 obě země uzavřely smlouvu o přátelství, v další dekádě již ale Italové cíleně budovali infrastrukturu, přístavní zařízení, silnice a letiště ve svých koloniích Somálilandu a Eritrei, jež se měly stát nástupním prostorem pro útok. V tomto smyslu Hitlerova cílená destrukce versailleského systému nevěstila pro Etiopii nic dobrého. Francouzi, kteří zprvu nezávislou Etiopii podporovali, v obavě, aby si neznepřátelili Itálii, začali nad Mussoliniho expanzivními plány zavírat oči. Britové je brzy následovali. Mussolini naslouchal a čekal podle Garretsona s McVeighem na vhodnou záminku – zvolil si ji v polovině roku 1935 v podobě incidentu souvisejícího s Wal Wal, jednou z nejvýznamnějších oáz v etiopské provincii Ogaden, již si nárokovala Itálie. Vzájemné střety si vyžádaly život 107 Etiopanů a padesáti Italů a Somálců, což Mussolinimu stačilo jako „důkaz“ o agresivitě Etiopie a příležitost pro další eskalaci.

Císař Haile Selassie protestoval proti italskému výpadu do etiopského Wal Walu před Společností národů 6. prosince 1934 a věřil, že Velká Británie a Francie podpoří jeho výzvu k arbitráži. Mussolini kontroval s tím, že Wal Wal se nachází na italském území. Reakce Společnosti však byla slabá. Británie a Francie se snažily udržet italskou podporu proti případné německé agresi a z jednání mezi Francií a Itálií ze 7. ledna 1935 v podstatě vyplývalo, že Itálie má v Etiopii volnou ruku.

Jak připomínají Garretson s McVeighem, Mussoliniho odhodlání zaútočit na Etiopii ještě v červnu 1935 posílila anglo-německá námořní dohoda, která měla sloužit jako předběžné opatření s cílem omezit zbrojení. Francouzi ovšem tvrdili, že Britové neměli právo osvobodit Německo od dodržování námořních doložek Versailleské smlouvy a podobně byl z britského jednostranného postupu rozhořčen i Mussolini. Z jeho pohledu padly poslední zábrany a v říjnu 1935 vtrhl do Etiopie z Eritreje a Italského Somalilandu. Etiopské síly byly špatně vybavené, naopak italské jednotky byly vyzbrojeny

moderními puškami a kulomety a disponovaly motorizovanými kolonami, podporovala je i letadla.

V listopadu 1935 Společnost národů invazi odsoudila a pověřila své členy, aby na Itálii okamžitě uvalili sankce, jejich dopad však byl omezený, neboť se netýkaly například pro italskou kampaň životně důležité ropy. Jak upozorňují Garretson s McVeighem, Velká Británie a Francie se i nadále snažily Mussoliniho neprovokovat a tváří v tvář stále se vzdmáhajícímu Německu si udržet jeho přátelství. Británie se obávala o rovnováhu ve Středomoří, své základny na Gibraltaru a Maltě a také o bezpečnost Suezského průplavu. Přitom pokud by byl průplav uzavřen, Itálie by měla velké potíže se zásobováním svých sil v regionu. Na schůzce britského ministra zahraničí Samuela Hoarea s francouzským premiérem Pierrem Lavalem v prosinci 1935 obě země deklarovaly snahu válku ukončit, ovšem na účet Etiopie, která měla Itálii odstoupit rozsáhlá území. Mussolini byl připraven tento plán přijmout, ale jeho podrobnosti unikly a pobouřená britská veřejnost plán právem označila za zradu Etiopanů. Hoare odstoupil a Mussolini pokračoval v invazi.

V květnu 1936 se italské síly zmocnily hlavního města Addis Abeba a etiopským císařem se místo Haile Selassieho stal král Viktor Emanuel. Země byla spojena s Eritreou a Italským Somalilandem do tzv. Italské východní Afriky. V červnu 1936 se Haile Selassie vydal do Ženevy, aby se podle svých slov „domohl spravedlnosti“, Společnost národů dostala svým povinnostem a chránila práva Etiopie jako svého člena. Pověst SN ale byla nenávratně poškozena a klíčoví členové jednali na vlastní pěst, aby prosadili své zájmy. Nejvýznamnějším důsledkem jejího pokusu uvalit na Itálii sankce a přimět ji k dodržování pravidel bylo, že se Řím více sblížil s Berlínem, aby si své nové přátelství utužily v další „válce před válkou“, ve Španělsku.

První etapa italské agrese proti Etiopii trvala do února 1937. Po pádu Addis Abeby v květnu 1936 Itálie dobyla méně než polovinu země a ve skutečnosti i po celou dobu okupace (1936–1941) kontrolovala pouze velká města. Jak připomínají Garretson s McVeighem, do čela odporu se v tomto období postavily především etiopské elity, které se následně Italové snažili kooptovat a dostat na svou stranu, nebo zlikvidovat. Vyvrcholením tohoto úsilí byl „Grazianiho masakr“ v únoru 1937, kdy po neúspěšném atentátu na italského místokrále Etiopie generála Rodolfa Grazianiho Italové v zuřivé odvetě povraždili tisíce Etiopanů. Reakcí bylo ovšem vzednutí celonárodního protiitalského odporu po celé zemi. V této druhé etapě od února 1937 do června 1940 vznikala po celé Etiopii hnutí partyzánů, zvaných „arbegna“, a vázala na sebe asi 250 000 italských vojáků. Třetí a poslední fáze odporu nastala po italském vyhlášení války Spojencům v červnu 1940 a trvala až do konečné porážky Itálie a osvobození Etiopie v roce 1941.

Italové při invazi a pacifikaci Etiopanů neváhali použít chemické zbraně hromadného ničení, neboť měli pocit, že beztestně je mohou používat ne proti Evropanům, ale proti Afričanům, na něž shazovali bomby se slzným plynem a sudy obsahující yperit (barelové bomby). Jak poukazují Garretson s McVeighem, jednalo se o nejmasivnější použití zbraní hromadného ničení mezi první světovou válkou a útokem Saddáma Husajna na Kurdy v polovině 80. let 20. století. Během bojů a pod italskou nadvládou zahynulo podle historičky Patricie Clavinové přibližně 300 000 až 730 000 mužů, žen a dětí.

Listopad 1937

Kořeny 3

Pátého listopadu 1937 svolal Adolf Hitler poradu nejvyšších politických a vojenských činitelů země, aby jim představil svoji vizi další německé expanze.

Na 5. listopadu 1937 svolal Adolf Hitler pět nejvyšších politických a vojenských činitelů Německé říše – nejvyššího velitele branné moci polního maršála Wernera von Blomberga, vrchního velitele pozemního vojska generála Wernera von Fritsche, vrchního velitele válečného námořnictva admirála Ericha Raedera, vrchního velitele letectva generála Hermanna Göringa a ministra zahraničních věcí Konstantina von Neuratha. Zápis jednání pořídil pobočník říšského kancléře plukovník Friedrich Hossbach. Jak připomíná historik Karel Straka, scénář zaznamenaný v tzv. Hossbachově protokolu se začal naplňovat již během několika příštích měsíců a po skončení druhé světové války byl tento dokument předložen Mezinárodnímu vojenskému tribunálu jako jeden z klíčových důkazů o přípravě nacistických úkladů proti míru.

Jak vysvětluje historik Gerhard L. Weinberg, Hitler odmítal vést války jen za znovuzískání kousků německé země ztracených mírovou smlouvou (jak to prosazovali takzvaní „Grenzpolitiker“). Chtěl se stát „Raumpolitikem“ a válčit proto, aby získal rozsáhlý nový životní prostor, „Lebensraum“. Když se v roce 1933 ujal moci a upevnil diktaturu své státostrany, urychlil dosud tajné dozbrojování. Předpokládal, že to pro první z jím zamýšlených válek, proti Československu, bude stačit. Pro další válku proti Francii a Británii ale byly zapotřebí nové zbraně, zejména jednomotorové a dvoumotorové střemhlavé bombardéry, větší tanky a velké válečné lodě, a to znamenalo delší a nákladnější zbrojení.

Ve stejnou dobu se Hitler také snažil „odčinit“ údajné křivdy vyplývající z toho, co nazýval Der Schandvertrag (Pařížská smlouva hanby). Jak

vypočítává historička Patricia Clavinová, nejprve nesplatil dluhy Německa v zahraničí, a to jak reparace, tak peníze půjčené ve dvacátých letech na stabilizaci země. V prosinci 1933 odstoupil od mezinárodních odzbrojovacích jednání, v březnu 1935 znovu zavedl brannou povinnost a s požehnáním Velké Británie a anglo-německé námořní dohody z června 1935 rozšířil námořnictvo. Zrušil Locarnské smlouvy z roku 1925, které zaručovaly hranice západní Evropy a byly nezbytnou podmínkou vstupu Německa do Společnosti národů. Nakonec vstoupil s vojsky do dosud demilitarizovaného Porýní.

Na schůzce v listopadu 1937 pojmenoval dva nejbližší cíle příštích výbojů, Rakousko a Československo, jehož destrukcí chtěl podle Weinberga posílit postavení Německa ve střední Evropě, rozšířit německou průmyslovou základnu a ze tří milionů obyvatel německého původu získat několik dalších divízi pro německou armádu. Jak dodává Straka, Hitler předpokládal, že pro Velkou Británii a její globální strategické zájmy nemá střední Evropa, s výjimkou Polska, význam. Britský nezáměr měl pak přímo ovlivnit i Francii, jež se nakonec kvůli své vlastní bezpečnosti také neměla odhodlat k akci proti Německu.

Zbylí účastníci listopadové schůzky byli ovšem ve válečných plánech opatrnější a za vhodnější variantu považovali dobudovat nejprve branné síly, upevnit Říši hospodářsky a mezinárodněpoliticky a teprve pak zahájit expanzi.

Jak upozorňuje Weinberg, velkou strategii, kterou se Německo řídilo před druhou světovou válkou i během ní, vypracoval a nařídil Adolf Hitler. Ostatní jej většinou podporovali a jen občas nabízeli alternativy. Hitler někdy jejich myšlenky přijal, jako v případě admirála Raedera, který obhajoval okupaci Norska. Ale ani Göring či von Brauchitsch do prosince 1941 nikdy neprosazovali nějaké alternativní strategie. V posledních letech války to byl Raederův nástupce ve funkci náčelníka vrchního velení německého námořnictva admirál Karl Dönitz, kdo měl vliv na Hitlerova strategická rozhodnutí o námořnictvu a východní frontě, což podle Weinberga byl i důvod, proč si jej Hitler vybral jako svého nástupce.

Jak připomíná historik Thomas A. Hughes, svržení sovětského režimu bylo pro Hitlera zásadní prioritou a antibolševismus zůstal jeho nejhlubším citovým přesvědčením. Poté, co Sověti obsadili Pobaltí a v červnu 1940 i Besarábii a severní Bukovinu, začala Moskva v Hitlerových očích Německo přímo ohrožovat nejen ideologicky, ale i geopoliticky již tím, že se nebezpečně přiblížila k rumunským, pro Německo důležitým ropným polím. Hitler podle Hughese dospěl k závěru, že si nemůže dovolit čekat, až dobude dosud nepoddajnou Velkou Británii.

Rozhodování mu ulehčovalo i to, že klíčoví velitelé jako von Brauchitsch či Halder byli stejně jako on přesvědčeni, že Rudou armádu bude možné porazit během dvou až tří měsíců. Hitler podle Weinberga vycházel z toho, že nebude

obtížné porazit zemi méněcenných slovanských národů, jež podle Hitlera bolševická revoluce zbavila dřívějších, převážně germánských vládnoucích elit. V původních, předválečných plánech měl evropskou část Sovětského svazu dobýt v letech 1943–1945, předcházet tomu měla lokální tažení v jiných částech Evropy, především proti Francii, která měla poskytnout strategický štít, hospodářskou základnu a územní rozsah, a zajistit Německu tyl pro velkou dobovačnou výpravu na Východ.

Po ovládnutí střední Evropy chtěl Hitler pozvednout Německo na úroveň světové velmoci. Nejprve hodlal vybudovat kontinentální říši zahrnující celou Evropu včetně evropské části Sovětského svazu a pak dosáhnout rovnoprávného postavení s britským impériem, Japonskem a Spojenými státy. V následující generaci Hitler předvídal rozhodující konflikt mezi Německem a Spojenými státy, během něhož doufal, že Velká Británie bude spojencem Německa. Očekával, že Německo ovládne celou zeměkouli sledem válek, z nichž každá by se soustředila na jednu frontu, a každá by tak usnadnila další výboj, protože území a zdroje Německa by se díky každému dalšímu vítězství zvětšovaly. I proto podle Weinberga již v roce 1937, jakmile byly konstrukce a výroba zbraní pro válku proti Francii a Británii v plném proudu, Hitler nařídil zahájit plánování a stavbu mezikontinentálních bombardérů a superbitevních lodí potřebných pro válku proti Spojeným státům.

Prosinec 1937

Asie a Pacifik 2

Třináctého prosince 1937 Japonci dobývají Nanking a nemilosrdně v něm masakrují jeho obyvatele. Předtím vítězí nad Číňany v bitvě o Šanghaj.

Přesto, že se incident u mostu Marca Pola považuje za začátek plnohodnotné války mezi Čínou a Japonskem, chybělo její oficiální vyhlášení. Jak upozorňuje historik Gao Bei, Japonci nechtěli, aby takový oficiální akt umožnil Američanům odvolat se na zákony o neutralitě, které Washingtonu zakazovaly prodej zbraní a strategického materiálu válčícím zemím a bránily americkým soukromým bankám poskytovat jim půjčky. Číňané se zase podle Gao Beie obávali, že v případě formálního válečného stavu Japonci využijí své námořní převahy a zablokují čínský obchod a odříznou Čínu od zahraničních vojenských dodávek. Čína tak válku vyhlásila Japonsku, ale zároveň i Německu a Itálii až 9. prosince 1941 po japonském útoku na Spojené státy, čímž čínský vůdce Čankajšek úspěšně dovršil své úsilí včlenit Čínu do spojenecké koalice proti Německu a Japonsku.

Bezprostředně po japonském útoku v roce 1937 ale usiloval o spojení především s Německem a Sovětským svazem, s nímž v srpnu 1937 podepsal čínsko-sovětský pakt o neútočení. Berlín tím ale podle historika Gao Beie značně znepokojil – německá diplomacie nechtěla Čínu ztratit, neboť z hospodářského hlediska byla pro Německo důležitější než Japonsko. I proto německý velvyslanec v Číně Oskar Trautmann začal v listopadu 1937 zprostředkovávat jednání mezi Číňany a Japonci. Čankajšek na to reagoval návrhem paktu o neútočení a dohody o hospodářské spolupráci mezi Čínou, Německem a Sovětským svazem.

Čína se svým obrovským trhem a množstvím strategických surovin představovala pro Němce ideálního exportního partnera. Jak připomíná Gao Bei, Čína a Německo obnovily v roce 1921 diplomatické vztahy a představitelé Kuomintangu chtěli využít německých zkušeností při vojenském a hospodářském budování své země. Německé vojenské mise hrály klíčovou roli při modernizaci a vybavení armády Kuomintangu a v polovině 30. let se Čankajškova vláda stala nejvýznamnějším zahraničním odběratelem německých zbraní. Do Číny směřovalo podle Gao Beie v roce 1936 celých 57,5 % německého vývozu.

Když se ale versailleský systém začal hroutit, proměňovaly se i vzájemné vztahy a Německo pootočilo kurz své asijské politiky směrem ke spojení s čínským úhlavním nepřítelem. V první světové válce Němci a Japonci stáli proti sobě, Japonsko se po jejím skončení dokonce zmocnilo německých držav v Číně a Tichomoří a jak připomíná historik Ricky W. Law, Společnost národů oficiálně uznala japonskou kontrolu bývalých německých kolonií na Marshallových, Karolínských a Mariánských ostrovech jako svůj mandát pro jižní Pacifik. V rámci versailleského uspořádání Německo a Japonsko sledovaly odlišné zájmy i priority. Když se Hitler v roce 1933 chopil v Německu moci, vyvolalo to podle Rickyho W. Lawa v Tokiu zprvu rozporuplné pocity i s ohledem na náznaky, že by Německo nyní mohlo chtít své bývalé kolonie zpět. Na druhou stranu nemálo japonských militaristů Hitlera obdivovalo. Japonci se navíc svojí čínskou expanzí stále více odcizovali svým dřívějším dohodovým spojencům, ale i Moskvě, a tak se Německo začalo rýsovat jako jediný vhodný spojenec. Na německé straně ale ještě několik roků přetrvával pročínský směr zahraniční politiky. V prvních letech své vlády si podle Rickyho W. Lawa Hitler přál spojení spíše s Velkou Británií než s Japonskem, teprve poté, co se dohoda s Londýnem začala nenávratně vzdalovat, začal Hitler vážně usilovat o dohodu s Tokiem. Výsledkem byl 25. listopadu 1936 Pakt proti Kominterně.

Vojenská situace se pro Číňany od počátku japonské agrese nevyvíjela dobře. Dne 14. srpna 1937 vydal Čankajšek prohlášení o „sebeobraně a odporu proti Japonsku“ a ujal se funkce vrchního velitele čínských ozbrojených sil. Čankajšek v létě 1937 soustředil své elitní jednotky, z nichž podle Gao Beie

osmdesát tisíc ze tří set tisíc vycvičili a vyzbrojili Němci, k bitvě o Šanghaj. Mimo jiné tím chtěl odlákat nepřátelská vojska ze severní Číny. Čankajšek věřil, že specifická městská infrastruktura Šanghaje japonský postup zpomalí. Při obraně Šanghaje kalkuloval i s psychologickými a diplomatickými motivy. Podle Gao Beie doufal, že tím snáze získá sympatie Londýna, Paříže či Washingtonu, jež měly ve městě své hospodářské zájmy a žilo zde mnoho jejich občanů. Výsledkem bitvy o Šanghaj byla ale katastrofální porážka Číňanů, kteří ztratili deset tisíc mladých důstojníků a nejméně třetinu ze svých více než tří set tisíc vojáků.

Japonci pronásledovali demoralizované čínské síly ze šanghajske fronty a rychle se blížili k hlavnímu městu Nankingu, jež napadli 13. prosince 1937 a obsadili. Ihned rozpoutali jeden z největších válečných zločinů války, nankingský masakr – masové vraždění čínských občanů a kapitulujících vojáků. Odhady počtu zabitých Číňanů se pohybují od 100 000 do více než 300 000. Příkaz k hromadnému vraždění vydal velící generál japonské armády Středočínské fronty, která město dobyla, Iwane Macui. Japonci se „proslavili“ neslýchanými zvěrstvy. Během několika následujících týdnů hromadně popravovali a znásilňovali, podle Gao Beie šlo v těchto dnech o více než dvacet tisíc čínských „mužů ve vojenském věku“ a dvacet tisíc znásilněných žen. Procházeli ulicemi Nankingu a beztrestně mučili a zabíjeli muže, ženy a děti, až byly ulice posety těly jejich obětí. Město vydrancovali a zničili v něm více než třetinu budov, aby pak z Nankingu učinili v roce 1940 hlavní město své čínské loutkové vlády v čele s Wang Ťing-wejem. Po skončení druhé světové války byli Macui a generálporučík Hisao Tani, který se osobně podílel na vraždění a znásilňování, shledáni Mezinárodním vojenským tribunálem pro Dálný východ vinnými z válečných zločinů a popraveni. Historik Richard Bessel cituje vzpomínky japonského důstojníka Sasakiho Toičiho: „... naše rozzuřené jednotky ignorovaly rozkazy nadřízených a zabíjely jednu skupinu za druhou. Naše jednotka Číňany nenáviděla a panovala v ní touha zabít každého z těch bastardů.“

1938

„Praha se připravuje na válku...” (1938)

Autor: Jan Lukas

Britský komodor letectva Lionel Charlton (1879–1958) ve své práci Válka nad Anglií (1936) předpovídal, že v případné letecké válce by byla Anglie sražena na kolena během dvou dnů. Nejprve by nepřítel zlikvidoval britské letecké síly, pak by v Londýně narušil dodávky elektřiny a vody, a nakonec by použil plyn, což by zemi okamžitě donutilo ke kapitulaci. Po celé meziválečné období žili Evropané podle historika Richarda Overeho v hrůze, že konvenční bombardování doprovází plynový útok, bakteriální válka i zápalné bomby. Britský premiér Harold Macmillan později vzpomínal, že v roce 1938 „... jsme o letecké válce přemýšleli tak, jako dnes lidé přemýšlejí o válce jaderné“. I proto ti, kdo během války organizovali obranu svých zemí, kladli vedle protiletecké obrany velký důraz na evakuaci obyvatel a jejich přípravu na případný plynový útok. Fotografovat začal Jan Lukas (1915–2006) už jako dvanáctiletý, v sedmnácti byl přijat do Českého klubu fotografů amatérů. Spolupracoval s časopisy Ahoj na neděli či Eva. V roce 1936 nastoupil jako kameraman ve filmových ateliérech firmy Baťa ve Zlíně. Zaznamenal Edvarda Beneše v roce 1938, Prahu obsazovanou nacisty, soud s válečnými zločinci v roce 1946, nástup komunistů, život v padesátých letech i Louise Armstronga v Praze 1965. V roce 1965 emigroval na Západ a přistěhoval se do Spojených států. Mezi jeho nejvýznamnější cykly patří Pražský deník 1938–1965, Italský deník 1965–1966, Ostrované či New York/Pompeje.

Leden 1938

Válka ve vzduchu 1

Devatenáctého ledna 1938 bombardéry z německé Legie Condor zabíjejí více než 100 lidí při náletu na Barcelonu.

V letech 1936–1938 dodaly mocnosti Osy španělským vzbouřencům značné množství vojenského materiálu. Italové jim poskytli sedmdesát tři tisíc vojáků, 759 letadel a 157 tanků, Němci přibližně šestnáct tisíc vojáků, šest set letadel a válečný materiál v hodnotě půl miliardy marek. Jak připomínají historici Peter Garretson a Stephen McVeigh, klíčovým německým příspěvkem ale byla letecká Legie Condor, jež 26. dubna 1937 srovnala se zemí městečko Guernica v severním Španělsku. Německé bombardéry podporované německými a italskými stíhacími letouny shodily na město sto tisíc kilogramů výbušnin a zápalných látek. Jen dvacet dní před útokem na Guernicu legie vybombardovala méně známé město Durango a zabila asi 250 civilistů. Devatenáctého ledna 1938 zase Condor zabil více než 100 lidí při náletu na Barcelonu. Německé letecké útoky jakoby „předpověděly“ požár, jenž o pár let později sežehne mnohem větší německá města jako Kolín nad Rýnem, Řezno nebo Drážďany. Ve Španělsku Němci podle Garretsona a McVeigha zatím jen „experimentovali“ a testovali taktiku bombardování civilního obyvatelstva ve snaze demoralizovat nepřítele.

Jak připomíná historik M. Houston Johnson V, navzdory katastrofickým předpovědím italského generála a teoretika letecké války Giulia Douheta či spisovatele H. G. Wellse, že v budoucích konfliktech vlny bombardérů ochromí průmyslové ekonomiky a podlomí morálku národů, letecká síla sama o sobě druhou světovou válku nerozhodla. V celkové strategii hrálo podle M. Houston Johnsona V letectvo spíše podpůrnou roli a úspěch ve vzduchu představoval nutnou, nikoliv však klíčovou podmínku k dosažení vítězství. Staré, předválečné koncepty totiž rychle zastarávaly a moderní technologie vyžadovaly flexibilitu, přizpůsobivost a nové vize.

Jak upozorňují historici Ronald E. Doel a Kristine C. Harperová, němečtí vojenští představitelé sázeli na porážku Británie v letecké bitvě, stejně jako Japonsko doufalo, že ochromí americkou tichomořskou flotilu při útoku na Pearl Harbor v prosinci 1941. Ani jeden z těchto předpokladů nevyšel. I tak ale letectvo mělo mimořádný význam při utváření konečné trajektorie druhé světové války. Pro Německo, Velkou Británii a USA byla výroba letadel dominantním faktorem válečného hospodářství a letecká převaha Spojenců klíčovým důvodem, proč mocnosti Osy nezmohly. Naopak Němci nedokázali podle Doela a Harperové proměnit úspěšný vývoj prvního vojenského letadla s proudovým motorem na světě a získání amerického zaměřovače pro přesné bombardování Norden v zásadní faktor vítězství. Proudový Messerschmitt byl k dispozici až v roce 1944 a zaměřovač Norden nedokázali Němci okopírovat a vyrábět ve velkém.

Jak uvádí M. Houston Johnson V, Německo v předvečer války disponovalo flotilou moderních stíhaček a bombardérů. Britové a Sověti se opozdili přibližně o rok a Američané je následovali krátce poté. Německo tak v roce 1939 disponovalo technologicky nejvyspělejším letectvem na světě, ale Spojenci v kritickém období let 1940–1942 výhodu získali zpět. S blížící se druhou světovou válkou si letečtí odborníci i velitelé kladli ústřední otázku, zda si vzdušné síly zaslouží nezávislost, nebo zda by pozemní velitelé měli mít operační kontrolu nad leteckými jednotkami.

Jak dodává M. Houston Johnson V, britští i američtí letečtí velitelé se klonili k názoru, že podřízení vzdušných sil pozemním velitelům je omezuje v jejich operační flexibilitě a v rozhodování, zda použijí své síly přímo na podporu pozemních jednotek, nebo se zapojí do boje s nepřítelem za bojovou linií. Britské Královské letectvo (Royal Air Force, RAF) získalo nezávislost ještě před koncem první světové války, americké letectvo zůstalo v rámci armádní velitelské struktury až do roku 1947, ale reorganizace v roce 1941 poskytla nově nazvanému Armádnímu letectvu Spojených států amerických (United States Army Air Forces, USAAF) větší volnost. Větší operační flexibilita podpořila vývoj většího množství typů letadel, v spojeneckém případě to byly čtyřmotorové bombardéry, které měly hrát klíčovou roli v nadcházejících vzdušných ofenzívách.

V Německu a Sovětském svazu ale podle M. Houston Johnsona V zůstávalo letectvo podřízeno pozemním velitelům s tím, že primární úlohou letectva je taktická podpora pozemních sil. Pro tyto účely luftwaffe vyvinula střemhlavé bombardéry, těžké útočné stíhačky a střední bombardéry, které vydatně podporovaly počáteční útoky bleskové války, ale v průběhu války německou leteckou strategii spíše omezovaly. Podobně i sovětské velitelé považovali letadla za taktické nástroje. Jak dodává M. Houston Johnson V, ani jedna ze zemí si nevytvořila doktrínu strategického bombardování, což mělo významné důsledky pro jejich schopnosti a technologický vývoj.

Úspěch ve vzdušné válce závisel také na schopnosti států vyrábět letadla v dostatečném množství tak, aby mohla získat a udržet kontrolu nad oblohou. V tomto ohledu Německo zaostávalo a podceňovalo údaje o spojenecké výrobě a naopak přeceňovalo své výrobní možnosti. Německo vstoupilo do války jen s malou výrobní převahou nad Brity – s 8295 proti 7940 letadlům. Tato převaha rychle zmizela, jakmile Britové zvýšili výrobu a Němci ztratili velké množství letadel při kontinentálních ofenzívách a v bitvě o Británii. Německo dosáhlo vrcholu své výroby letadel v roce 1944 s více než 39 000 letadly – v té době ale již z amerických montážních linek sjelo 96 318 letadel.

Jak připomíná M. Houston Johnson V, Němci se při invazi do Polska a Francie spoléhali na svou taktickou leteckou sílu. Rychle si získali vzdušnou převahu, a mohli tak účinně podporovat své pozemní síly. Závislost na pomalých a zranitelných střemhlavých bombardérech jako Junkers JU-87 Stuka a absence těžkého bombardéru s dlouhým doletem ale v dlouhodobé perspektivě německé útočné úsilí brzdily. Velení luftwaffe nepovažovalo za nutné zvyšovat výrobní kvóty ani tváří v tvář téměř osmnáctiprocentním ztrátám v Polsku. Zatímco v Polsku a Francii mohli Němci diktovat podmínky bitvy, v Británii se podle M. Houston Johnsona V potýkali při vedení dálkové letecké kampaně s problémy. Britové se mohli spolehnout na radar, nové stíhačky Supermarine Spitfire a zvyšující se objem výroby.

Únor 1938

Válka před válkou 2

Dvaadvacátého února 1938 republikáni pod tlakem nacionalistů pod velením generála Yagüeho opouštějí Teruel a bitva o toto město definitivně končí.

Vojenské povstání proti republikánské vládě ve Španělsku začalo 17. července 1936 v posádkových městech po celém Španělsku. Do 21. července povstalci získali kontrolu nad španělským Marokem, na Kanárských ostrovech a v části Španělska severně od pohoří Guadarrama a řeky Ebro. V ostatních oblastech republikánské síly povstání potlačily, s výjimkou některých větších andaluských měst, včetně Sevilly, Granady a Córdoba. Žádné ze stran se nepodařilo získat kontrolu nad celou zemí, a tak vypukla krvavá španělská občanská válka (1936–1939).

Jak vysvětlují historici Peter Garretson a Stephen McVeigh, cílem povstání bylo nastolit vojenský, nikoli politický řád. Nacionalisté sice nebyli ideologicky jednotní, ale generál Francisco Franco se rychle etabloval jako

vůdce nacionalistů. Prvního října 1936 byl jmenován hlavou státu a ustavil vládu v Burgosu. Na stranu nacionalistů se postavila většina římských katolíků, významné složky armády, většina vlastníků půdy a mnoho podnikatelů.

Jak upozorňuje historik Angel Smith, dne 21. dubna 1937 se karlisté a Falange Española spojili v jedinou stranu Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista (FET y de las JONS) a v červenci téměř celý církevní episkopát požehnal frankistické věci.

Republikáni si udrželi velkou část městského a jižního Španělska včetně Barcelony a Madridu. Na jejich straně stáli městští dělníci, většina zemědělských dělníků a mnoho příslušníků střední třídy. V čele republikánské vlády od září 1936 stál Francisco Largo Caballero a po něm v květnu 1937 nastoupil Juan Negrín, který zůstal premiérem po celý zbytek války a v exilu působil jako premiér až do roku 1945.

Ve velké části republikánského Španělska rozpoutalo vojenské povstání podle Angela Smithe sociální revoluci, při níž vznikaly dělnické milice, výbory pro správu místních záležitostí a průmyslové a zemědělské kolektivy.

Republikánské úsilí ale od počátku ohrožovaly vnitřní konflikty a ideologické rozpory. Jak upozorňují Garretson a McVeigh, hlavní konflikt se odehrával mezi anarchistickým pojetím revoluční armády a komunistickou preferencí tradičnějšího dodržování vojenské organizace a disciplíny. Jak dodává Smith, zatímco Confederación Nacional del Trabajo (CNT), Partido Obrero de Unificación Marxista (POUM) a levičáci v Partido Socialista Obrero Español (PSOE) a Unión General de Trabajadores (UGT) vyzývali k souběžnému vedení sociální revoluce a války, republikáni, umírnění „reformističtí“ socialisté z PSOE-UGT a Partido Comunista de España (PCE) tvrdili, že před provedením sociální revoluce je třeba vyhrát válku. Část dělníků a republikánů ale podle Smithe odcizovala represivní stalinistická politika španělských komunistů, řízených přímo z Moskvy, která se snažila hnutí ovládnout a stála také za vynuceným Caballerovým odchodem a příchodem ke kompromisům s PCE ochotnějšího Juana Negrína.

Jak uvádějí Garretson a McVeigh, republikáni se prezentovali jako hrdinové bojující proti fašismu na obranu demokracie, nacionalisté zase jako účastníci svaté křížové antibolševické výpravy. Obě strany se snažily získat podporu mezinárodního společenství a v konečném výsledku byli nacionalisté díky svým spojencům úspěšnější. Jak připomínají Garretson s McVeighem, bez vojenské pomoci, kterou nacionalisté obdrželi v červenci 1936 od Německa a Itálie, by převrat ztroskotal dříve, než začal – jejich letadla byla nezbytná pro přepravu Frankových vojsk ze severní Afriky. Zatímco Itálie využila příležitosti, aby získala nového spojence a podpořila ambice svého vůdce stát se evropskou mocností, Německo svojí účastí v konfliktu testovalo mezinárodní odhodlání bránit mu v jeho válečných plánech.

Sovětský svaz poskytl podle Garretsona a McVeigha republikánům asi tisíc letadel, devět set tanků, patnáct set děl a velké zásoby munice, asi tisíc vojáků, z nichž většina působila jako poradci a technici. Španělsko, jež disponovalo čtvrtými největšími zásobami zlata na světě, zaplatilo Moskvě dvěma třetinami svých rezerv v hodnotě 500 milionů dolarů. Na straně republikánů bojovalo také asi 40 000 cizinců v mezinárodních brigádách převážně pod velením Kominterny a dalších 20 000 sloužilo ve zdravotnických nebo pomocných jednotkách.

V prvních týdnech války podporovala republikány i francouzská vláda Lidové fronty, ale brzy svoji politiku změnila. V srpnu 1936 se připojila k Velké Británii, Sovětskému svazu, Německu a Itálii a podepsala dohodu o neintervenci, kterou ale Němci, Italové a Sověti v podstatě ignorovali. Jak vysvětlují Garretson a McVeigh, tím, že Britové, Francouzi a Američané odmítli do konfliktu zasáhnout, nepřímo podpořili nacionalisty. Do konce srpna podepsalo dohodu, která se zříkala obchodu s veškerým válečným materiálem, celkem 27 zemí. Výbor pro neintervenci, jehož úkolem bylo dohlížet na to, aby se do Španělska nedostávali lidé a materiál válčících stran, se poprvé sešel 9. září 1936 v Londýně.

V listopadu 1936 nacionalisté postoupili až na předměstí Madridu. Obléhali ho, ale nebyli schopni se dostat dál než do oblasti Univerzitního města. Jak dodává Angel Smith, republikánská vláda v obavách ze svého pádu opustila 6. listopadu 1936 Madrid a odjela do Valencie. Obrana města byla z velké části ponechána v rukou komunistů, kteří republikánské milice proměnili v disciplinovanější Lidovou armádu, a s pomocí interbrigád útok nacionalistů odrazili. Dlouhodobě ale republikáni nemohli lépe vybaveným silám nacionalistů, kteří mezi jarem 1937 a 1939 pomalu rozšiřovali území pod svou kontrolou, vzdorovat. Na jaře a během léta 1937 prošli severním Španělskem a 19. června dobyli Bilbao, 26. srpna Santander a 19. října Gijón. Nacionalisté tím získali kontrolu nad baskickým ocelářským a asturským důlním průmyslem.

Republikáni sice podle Garretsona a McVeigha dokázali vymyslet odvážné plány, jako byly diverzní ofenzíva na aragonské frontě v červnu 1937 nebo bitva u Teruelu v zimě 1937–1938, která měla odvrátit Francovu pozornost od Madridu. Jenže početní i technická převaha nacionalistů republikánům každou jejich ofenzívu neúměrně ztěžovala a „prodražovala“. Jediné, v co mohli republikáni doufat, bylo odporovat co nejdéle do té doby, než se vytvoří prostor pro diplomatické úsilí, případně intervenci západních mocností.

Březen 1938

Mimo válku 1

Jedenadvacátého března 1938 schvaluje švýcarské spolkové shromáždění prohlášení vlády, podle něhož se jakékoli porušení švýcarské neutrality setká s „neotřesitelným a jednomyslným odhodláním“ Švýcarů bránit nezávislost země do „... poslední kapky krve“.

Po první světové válce se Švýcarsko připojilo ke Společnosti národů se statutem „diferencované neutrality“, což zemi vylučovalo z účasti na kolektivních vojenských opatřeních. Jak vysvětlují historici Thomas Maissen a Emil Egli, švýcarská vláda se snažila zachovat sociální smír, udržet inflaci na přijatelné úrovni a demonstrovat národní jednotu bez ohledu na třídu a jazyk. Když Francie v červnu 1940 nečekaně padla, Švýcarsko se zdálo být obklíčeno mocnostmi Osy. Federální rada Marcel Pilet-Golaz pronesl 25. června 1940 projev, jenž byl podle Maissena s Eglim obecně interpretován jako švýcarské přizpůsobení se nové Evropě ovládané Německem. S tím mnozí Švýčari nesouhlasili a v červenci 1940 naopak vrchní velitel švýcarské armády generál Henri Guisan před nejvyššími důstojníky armády vyjádřil připravenost k vojenskému odporu.

Nakonec se ale Švýcarsko s Německem dohodlo, zvítězil pragmatický a ekonomický aspekt. Jak vysvětlují Maissen a Egli, za uhlí, železo a osivo Němci získali potřebné finanční úvěry a strategický materiál, včetně hliníku.

Jak vysvětlují Maissen a Egli, Švýcarská národní banka nakupovala zlato uloupené od západoevropských centrálních bank i obětí z koncentračních táborů a přinejmenším od počátku roku 1943 si byla vědoma, odkud zlato pochází. Přesto pokračovala v nákupu roztaveného a upraveného zlata až do roku 1944 a v menším množství až do konce války. Celkem zaplatila za zlato 1,2 miliardy švýcarských franků, které Německo jako jedinou zbývající konvertibilní měnu použilo na nákup strategických surovin ze zahraničí. Také tranzit přes Alpy země Osy v souladu s mezinárodním právem využívaly hlavně pro dopravu uhlí. Švýcarsko udržovalo hospodářské vztahy i se Spojenci, kteří švýcarskými franky platili za zpravodajské služby či pomoc uprchlíkům.

Jak podotýkají Maissen a Egli, navzdory dlouhodobé humanitární tradici neutrálního státu vláda vyhlásila restriktivní imigrační politiku a přijímala uprchlíky jen za účelem jejich tranzitu do třetích zemí. Obávala se, aby přistěhovalectví nevyvolalo sociální nepokoje či příliš nezatížilo ekonomické a potravinové zdroje země. Svou roli ale podle Maissena s Eglim sehrál i antisemitismus a obava z cizinců obecně. Během války Švýcarsko přijalo téměř 300 000 uprchlíků, z nichž třetinu tvořili internovaní vojáci. Další

přišli jen na krátkou dobu nebo až v posledních týdnech války. Mezi zhruba 55 000 civilními uprchlíky bylo asi 20 000 Židů, jimž byl odmítnut azyl, protože nebyli považováni za „politické uprchlíky“. V letech 1942–1943 země odmítla dalších 20 000 civilních uprchlíků, většinou Židů.

Švýcarsko podle Maissena s Eglim udržovalo vztahy s Třetí říší až do jejího zániku, což zemi po válce na mezinárodní scéně do jisté míry ostrakizovalo. V dohodě z roku 1946 západní spojenci v čele se Spojeným státy přinutili Švýcarsko odškodnit ty centrální banky, jejichž zlato jim Němci prodali. Švýcarsko také nezískalo žádné zvláštní uznání své neutrality, a proto se rozhodlo nevstoupit do OSN.

Když Hitler v říjnu 1933 vystoupil ze Společnosti národů a začal znovu zbroit, musely svoji zahraniční a bezpečnostní politiku revidovat i skandinávské země.

Jak připomíná historička Irene Scobbiová, například dánský premiér Thorvald Stauning v roce 1937 prohlásil, že Dánsko se nehodlá stát hlídacím psem Skandinávie, a když Hitler v roce 1939 nabídl skandinávským zemím pakt o neútočení, Dánsko ho jako jediné přijalo.

Naopak Švédsko postupovalo přísně neutrálně a Hitlerův návrh na uzavření paktu o neútočení odmítlo. Německo ovšem nebylo jedinou hrozbou. Jak uvádí Scobbiová, Švédsko v roce 1936 začalo znovu omezeně zbroit a Riksdag v roce 1938 schválil navýšení obranného rozpočtu. Když Sovětský svaz v listopadu 1939 zaútočil na Finsko, mnoho Švédů je chtělo bránit. Navzdory silným profinským náladám v zemi se švédská vláda rozhodla vojensky se neangažovat, posílala ale Finsku peníze a zbraně a umožnila švédským dobrovolníkům bojovat za Finsko. Pokus o vytvoření Severské obranné unie ale selhal.

Jak vysvětluje Scobbiová, po vypuknutí druhé světové války Švédsko, stejně jako Norsko, odmítlo žádost Spojenců o povolení vojenského tranzitu přes své území, po německé okupaci Dánska a Norska v roce 1940 však muselo názor změnit. Švédsko zprvu odmítlo povolit tranzit německých vojsk přes Švédsko do Norska, ale nakonec pod tlakem souhlasilo s průjezdem „humanitárního“ transportu (zdravotnického personálu a zásob) přes Švédsko k německým jednotkám v Narviku. Osm set německých námořníků, civilistů a zraněných vojáků se pak touto cestou vrátilo zpět do Německa.

Během německé invaze do Norska požádali podle Scobbiové král Haakon, korunní princ Olav a členové norské vlády o povolení volně se pohybovat ve Švédsku a vrátit se do Norska, jakmile to okolnosti dovolí. Švédská vláda odmítla s tím, že by to vyprovokovalo německou invazi do Švédska. Exilová norská vláda odešla do Anglie.

Hitler chtěl primárně zajistit dodávky železné rudy ze severního Švédska přes norský přístav Narvik. Německo ale potřebovalo nejen rudu, ale i dřevařské výrobky a kuličková ložiska, opačným směrem dodávalo hnojiva,